

**ДО ПИТАННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ
ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ****ON THE ISSUE OF LEGITIMACY OF REGULATORY AND LEGAL ACTS
OF PUBLIC AUTHORITIES IN A MODERN STATE BASED ON THE RULE OF LAW**

Іващенко О.М., к.ю.н.,

доцент кафедри загальної теорії права та держави

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті досліджено теоретичні аспекти легітимності нормативно-правових актів органів публічної влади в сучасній правовій державі. Визначено, що сучасну державу можна трактувати як систему, що здійснює відповідну дію стосовно впливу соціальної ентропії та дає можливість організувати і впорядкувати сучасне суспільство. Доведено, що сучасній державі, для того, щоб продовжувати функціонувати, потрібна підтримка, якою може стати прийнятний рівень довіри до неї з боку соціуму, тобто легітимність правової системи.

Визначено, що негативні зворотні зв'язки відіграють роль регулюючого фактору системи щодо того чи іншого стану, який можна побачити завдяки показникам певного характеру. Аргументовано, що якщо показники якогось параметру будуть змінюватися, це говорить про те, що система вийшла зі свого природного стану, і тоді система повертає параметрові початкове значення. Доведено, що правові засоби можна застосовувати як спосіб вирішення численних завдань. Обґрунтовано, що для того, щоб правова система існувала, потрібно забезпечити в її рамках чітке розуміння прийнятних моделей поведінки, бо інакше правове регулювання відносин у суспільстві буде приречене на провал, що супроводжується зайвою тратою ресурсів, значним зменшенням рівня довіри до органів публічної влади. Зроблено висновок, що у рамках легітимності чинного законодавства в Україні необхідно створити ефективний нормативно-правовий простір, який має спиратися на адекватне законодавство, відповідне сьгоднішнім реаліям.

Ключові слова: легітимність права, легітимізація права, легальність права, правова держава, нормативно-правові акти, сучасна держава, правова система, нормотворчість, органи публічної влади.

The article examines theoretical aspects of the legitimacy of regulatory and legal acts of public authorities in a modern state based on the rule of law. It is determined that the modern state can be interpreted as a system that takes appropriate action regarding the influence of social entropy and makes it possible to organize and order modern society. It is proven that the modern state, in order to continue to function, needs support, which can be an acceptable level of trust in it from society, that is, the legitimacy of the legal system.

It is determined that negative feedbacks play the role of a regulating factor of the system regarding a particular state, which can be seen through indicators of a certain nature. It is argued that if the indicators of a parameter change, this indicates that the system has left its natural state, and then the system returns the parameter to its original value. It is proved that legal means can be used as a way to solve numerous problems. It is substantiated that in order for the legal system to exist, it is necessary to ensure a clear understanding of acceptable models of behavior within its framework, otherwise the legal regulation of relations in society will be doomed to failure, which is accompanied by an unnecessary waste of resources, a significant decrease in the level of trust in the authorities. It is concluded that within the framework of legitimation of the current legislation in Ukraine it is necessary to create an effective regulatory and legal space, which should be based on adequate legislation, corresponding to today's realities. It is noted that each document with a prescription should be evaluated by experts in order to eliminate any contradictions and find the optimal possible semantic content.

Key words: legitimacy of law, legitimation of law, legality of law, legal act, modern state, law system, rulemaking, government agency.

Постановка проблеми. Нормативно-правові акти сучасна держава використовує з метою регулювання відносин у суспільстві, забезпечення стабільності і впорядкованості його життєдіяльності. Таким чином можна відзначити, що нормативно-правові акти являють собою найважливіший елемент механізму правового регулювання, містять в собі норми можливої поведінки, такі, що встановлюють обов'язки та забороняють протиправні дії. У свою чергу, процедури прийняття і введення в дію таких актів є необхідною стадією функціонування такого механізму.

Правова наука сьогодні здійснює значну роботу із виявлення та дослідження характерних ознак нормативно-правового акту, які, втім, потребують певного узагальнення. При цьому нормативно-правові акти, що характеризуються загальноновизнаними ознаками і посідають чільне місце в системі державно-правового регулювання, обов'язково мають володіти і властивостями легітимності, і легітимності, тобто їх подальшим визнанням суспільством.

Сьогодні легітимність як правове явище розглядається не однобічно, а навпаки, і в якості правового принципу діяльності суб'єктів правовідносин, і в якості правового режиму і в якості методу владного впливу на суспільство та суспільні відносини. Легітимність, яка розглядається як режим, принцип і метод, може конкретизуватися у певних суспільних вимогах, які пред'являються стосовно до діяльності різноманітних суб'єктів правовідносин, зокрема до органів публічної влади, а також до результатів відповідної діяльності. При цьому, і сама діяльність, і її

результати мають існувати у визначених законодавством рамках.

Нормативно-правові акти, являючись елементами механізму правового регулювання, здійснюють свої функції у двох аспектах, одним з яких є регламентація діяльності органами держави, а іншим – прийняття їх безпосередньо суб'єктами публічної влади з метою впорядкувати суспільне життя. При чому суспільство має в перспективі сприймати і реалізовувати такі нормативно-правові акти як легітимні. В обох цих аспектах нормативно-правові акти мають, у відповідності із суспільними вимогами володіти властивістю легітимності.

Разом із цим, необхідно наголосити на тому, що сучасна правова держава характеризується тенденцією появи і розвитку нових форм участі громадян у процесі прийняття нормативно-правових актів.

Всі вищезазначені проблеми легітимності нормативно-правових актів органів публічної влади в сучасній державі і зумовили актуальність цього дослідження.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів легітимності нормативно-правових актів органів публічної влади в сучасній правовій державі.

Аналіз наукових публікацій. До дослідження теоретичних та методологічних засад легітимності права зверталися такі українські науковці як: Є. Бистрицький, А. Богачов, В. Дудченко, Ю. Калюжна, О. Коваль, В. Кокорський, Т. Кравченко, П. Манжола, І. Музика, В. Невідомий, М. Неліп, В. Нечипоренко, Ю. Оборотов, С. Олефіренко,

О. Петришин, І. Рибак, Т. Сивак, О. Скрипнюк, С. Сливка, Л. Спинка, М. Тур, В. Федоренко, Х. Хвойницька, М. Цвік, С. Шевчук, Н. Юськів, та інші.

Проблематику легітимності як фундаменту права, винайдення засобів легітимації державно-правових інституцій, співвідношення легальності позитивного права і легітимності права природного права досліджували такі зарубіжні вчені як: К. Апель, Р. Арон, М. Вебер, Ю. Габермас, Р. Дворкін, І. Кант, Д. Лок, Н. Луман, Е. Макінтайр, Т. Парсонс, Д. Ролз, Ж. – Ж. Руссо, Ч. Тейлор, С. Хантінгтон, Х. Хайнінг та інші.

Питаннями дослідження легітимності нормативно-правових актів органів публічної влади в сучасній правовій державі займалися такі вчені як: Л. Андрусів, Є. Гетьман, Л. Горбунова, В. Косович, В. Котюк, С. Погребняк, та інші.

Виклад основного матеріалу. Сучасну державу можна трактувати як систему, що здійснює відповідну дію стосовно впливу соціальної ентропії та дає можливість організувати і впорядкувати сучасне суспільство.

Сучасна держава виконує безліч функцій, серед яких значне місце посідає нормотворча діяльність. В літературі її досить часто називають правотворчою, з цього приводу серед науковців триває дискусія щодо розмежування даних понять.

На нашу думку, на дослідження нормативно-правових актів органів публічної влади, більш коректним слід вживати термін «нормотворчість». Адже держава сьогодні не є єдиним суб'єктом правотворчості. Органи публічної влади здійснюють у встановленому Конституцією України та законом нормотворчу діяльність.

Результатом такої діяльності є видання нормативно-правової, різноманітної за юридичною силою, формами, видами тощо. При цьому слід зазначити, що нормативно-правові акти є провідним джерелом права в романо-германській правовій системі.

Сучасній державі, для того, щоб продовжувати функціонувати, потрібна підтримка, якою може стати прийнятний рівень довіри до неї з боку соціуму, тобто легітимність правової системи. Таку підтримку неможливо отримати, якщо, наприклад, звернення до публічних судових установ вважається безчесним вчинком. Наприклад, кілька століть тому шляхтич викликав би свого кривдника на дуель, замість того, щоб подати на нього позов до суду. Маргінальні елементи, своєю чергою, можуть достатньою мірою підтримувати правову систему, що зайвий раз підкреслює важливість участі всього соціуму в процесах легітимації права [1, с. 63–95].

Рішення сучасної держави потребують чіткого обґрунтування. Рівень обґрунтованості рішення прямо впливає на рівень розбіжностей при його реалізації. За словами Л. Феєрбаха, «світом керують власні закони. Там, де починається мирське правління, закінчується християнство; там панує мирська справедливість, меч, війна, судовий процес. Як християнин я без опору дозволив вкрасти свій плащ, але як громадянин я прагну повернути його за законом» [2, с. 330].

Негативні зворотні зв'язки відіграють роль регулюючого фактору системи щодо того чи іншого стану, який можна побачити завдяки показникам певного характеру. Якщо показники якогось параметру будуть змінюватися, це говорить про те, що система вийшла зі свого природного стану, і тоді система повертає параметрові початкове значення. Вибір параметра, на якому ґрунтується регулювання системи, є дуже важливим процесом.

Правові засоби можна застосовувати як спосіб вирішення численних завдань. Регульований правовою системою параметр не повинен стосуватися безпосередньо стану правової системи. Наприклад, рівень злочинності є параметром, на якому ґрунтуються дані про стан соціуму. На підставі цього прикладу сформулюємо процес дії негативних

зв'язків: якщо рівень злочинності збільшується, в системі починається процес активації боротьби зі злочинністю, яка складається з різних інструментів контролю, до переліку яких входить і право. Завдяки впливу, що надається такими інструментами, рівень злочинності зменшується, що говорить про відновлення певної стабільності в системі.

Зазначена схема найбільше уваги приділяє власне суспільству, право тут займає місце інструменту контролю. Але в рамках правового дослідження необхідно, щоб до схеми входили всі елементи, які належать до правової системи. Це означає, що в центрі схеми повинні бути механізми саморегулювання правової системи, а не «суспільства, завдяки правовій системі».

Відомий науковець В. Галстон, прихильник реалізму, пропонує свою схему правової системи: механізм саморегулювання полягає в можливості правової системи зберігати свою функціональність у певних рамках завдяки прояву чутливості до запитів. Наприклад, якщо громадянин потребує захисту своїх індивідуальних прав та інтересів, то проявом такої чутливості буде реакція, спрямована на задоволення відповідної потреби. Вона може бути задоволена через формування несуперечливої системи аналізу позовних вимог у судовій процедурі, результатом якої виступає аргументоване судове рішення, ухвалене уповноваженим органом згідно з нормами чинного законодавства. Незадоволена індивідуальна вимога може призвести до двох результатів: у першому випадку запитів до правової системи буде ставати все більше, тому її функціонування буде втрачати ефективність; в іншому – правова система втратить підтримку (легітимність), до неї взагалі не будуть звертатися із запитами. В обох випадках правова система зазнаватиме дезорганізації [3, с. 385–411].

Щоб правова система існувала, потрібно забезпечити в її рамках чітке розуміння прийнятних моделей поведінки, бо інакше правове регулювання відносин у суспільстві буде приречене на провал, що супроводжується зайвою тратою ресурсів, значним зменшенням рівня довіри до влади. Якщо юридична енергія спрямована на цю ділянку правової сфери лише з боку державних органів, то відносини держави і суспільства перетворюються на субординаційні. Саме це гарантує відсутність серйозних помилок у процесі проведення реформ [4, с. 277].

Звичайно, для держави зовсім несприятлива ситуація, за якої в суспільстві зростає необхідність підвищення рівня впливу примусу і придушення, тому що це виводить роботу держави та правової системи на максимум.

Важливість теми легітимності в реалії сучасності, що детермінує легітимність права, обумовлена низкою проблем: одні з них є складновирішуваними в принципі, інші потребують конвенційного рішення. Іншими словами, їх обговорення в науковому суспільстві все ще перебуває на початковому рівні. Дослідження легітимації в рамках механізму саморегулювання права, однак, може допомогти у вирішенні деяких проблем такого роду, причому не тільки теоретичних, а й практичних. До таких проблем можна віднести феномени: публічно-правового відчуження, політичної неучасті, ціннісної оцінки правопорядку, а також кризи легітимності права.

У зазначеному контексті легітимація є фундаментом легітимності права. Важливим для легітимності права є наявність процесу наповнення його змістом і силою, утвердження його авторитету завдяки цьому. Саме легітимність приводить право у дію.

Легітимність здійснюється на основі ієрархії правових норм, спирається на відповідні забезпечувальні механізми. Значимість наявних у цій сфері проблем підтверджується основоположним принципом єдності легітимності. Головне в ньому полягає у встановленні однакового розуміння законів і підзаконних актів, їх застосування з урахуванням дотримання єдиних, встановлених для всієї держави принципів нормативно-правових актів [5, с. 28].

Аналіз легітимності права вже сам по собі заперечує концепцію, згідно з якою право є замкнутою, самостійною системою. І це особливо відчувається в умовах глобалізації, універсалізації та уніфікації права. В такому випадку відкривається проблематизація, яка виходить за межі права як апіорі вірного явища.

Легітимність права умовно можна поділити на кілька аспектів. Так, перший його аспект – це властивість права, згідно з якою не існує однієї правової системи, придатної для всіх суспільств, так само не існує правопорядку, який був би повністю нелегітимним. Межу між цими двома крайнощами можна віднайти завдяки емпіричним методам. Другим аспектом є самоідентифікація певного кола осіб, які підтримують певний правопорядок. Право в такому випадку буде вважатися легітимним до тих пір, поки члени цього кола підтримують між собою комунікативні зв'язки та визнають один одного вільними особистостями. Третій аспект легітимності – це характеристика рівня правової культури, якого досягло те чи інше суспільство в правовому розвитку. Легітимність правових приписів та їх легальність являють собою абсолютно різні речі, оскільки остання означає виключно дотримання тих чи інших норм у формальному сенсі. Ця властивість не має відношення безпосередньо до змісту певного правового акту. Норма одночасно може бути і легальною, і невизнаною суспільством [10, с. 56–74].

Отже, схвалення людьми існуючого порядку є наслідком його відповідності поширеним у суспільстві уявленням про правдивий, прийнятний, справедливий лад [6, с. 175].

Пізньому модерну властива серйозна криза легітимності, тому що велика кількість нормативних актів держави просто не засвоюються громадянами. Це може статися або через низьку якість самих текстів, або через відсутність процедур легітимації права в суспільстві [7, с. 77]. У першому випадку проблему можна усунути досить просто – підвищити якість конкретних текстів, але відновлення довіри до права потребує впровадження елементів деліберативної демократії та величезної кількості комунікативних практик. Легітимність тісно пов'язана з легітимацією. В умовах цифровізації та діджиталізації величезного значення набувають комунікативні практики у віртуальному просторі, використовуючи різноманітні комунікативні платформи.

Легітимація – це інституціалізація соціальної взаємодії, необхідної та дуже цінної для осіб, які беруть у цьому участь. Такий процес передбачає появу структур і правил, які опосередковують конкретну взаємодію [7, с. 81].

Легітимація в закінченому вигляді дозволяє суб'єктові спокійно, розважливо і добровільно застосовувати до себе право, не втрачаючи при цьому особистої свободи і не намагаючись обмежити свободу інших, поважаючи права кожного іншого індивіда, при цьому не орієнтуючись на владні авторитети. Отже, повноцінна легітимація також має на увазі відповідальність суб'єктів за зміст тих норм права, якого вони дотримуються. Якщо ж суб'єкт має можливість реалізувати таку відповідальність на практиці, інституційно, то таке право вважається адекватним запитам громадянського суспільства.

У підсумок можна сказати, що легітимація означає і консенсус між імпліцитною та експліцитною легітимністю права. В свою чергу делегітимація – це процес, у перебігу якого право втрачає свою легітимність. Найпоширеніший приклад – це практично повне недотримання якогось припису на практиці, але при цьому формальне його збереження на законному рівні.

Якщо держава не вирішує цю проблему в розумні терміни, вона починає «штампувати» надмірну кількість нових приписів. Законодавство для простого громадянина починає втрачати будь-який сенс, люди відчуваються від права, відчуваючи до нього неприязнь. Так, делегітимація

часто стає причиною суттєвої соціально-правової кризи. Порядок у суспільстві в такому випадку є вкрай нестабільним, оскільки підтримується невеликою кількістю суб'єктів. Можна зробити висновок, що делегітимізоване право залишається таким лише формально.

В процесі соціальної взаємодії відбувається досягнення порозуміння в аргументованій дискусії, формування колективної ідентичності громадян, взаємоповаги один до одного, відчуття солідарної спільноти, яким слід управляти демократичними засобами. Одним з головних засобів досягнення управлінських цілей стає, перш за все, соціальний діалог, який у методологічному плані означає пошук певної соціальної істини, що витікає з багатомірності соціального буття і вимагає визначення взаємоприйнятних позицій, доступних для розуміння всіма учасниками діалогу [10, с. 20].

Крім того, актори в такій системі володіють умінням домовлятися, вони можуть модифікувати будь-які правові норми, незважаючи на зовнішній ідеологічний вплив. Можна зробити висновок, що будь-яка правова реформа повинна або отримати підтримку зазначених вище суб'єктів, або, за її відсутності, держава повинна знизити рівень зовнішнього ідеологічного впливу на суспільство з метою появи в соціумі необхідних усвідомлених акторів. Потрібно також зауважити, що рівень керіваності не має сприйматися як критерій успіху якоїсь правової реформи, тому що його високий показник може завдати суттєвої шкоди [10, с. 202].

Говорячи про ефективність правових приписів, слід звернути увагу на те, що легітимність завжди їй передує. Ефективність, своєю чергою, в силу вузького розуміння цього терміну не може передувати легітимності. Невірне розуміння ефективності правових приписів, і особливо під час гострих правових криз у суспільстві, може призвести до делегітимації права, що неминує спричиняє розпад усталеної в суспільстві комунікації [10, с. 207].

Якщо така ситуація була допущена, то відновити легітимність права можна лише за умови, якщо держава визнає альтернативні способи взаємодії в суспільстві. Такий процес має здійснюватися за наявності певних правових інструментів, як простих, так і більш складних. Якщо взаємодія суб'єктів у суспільстві між собою дає імпульс легітимації права, то її можна досягти за допомогою дискурсу. Його раціональність визначає раціональність самої правової системи. За критерієм раціональності дискурси можуть бути ультра-раціональні, помірно-раціональні, помірно-іраціональні та ультра-іраціональні [9, с. 147].

Для ультра-раціонального стану суспільства характерна наявність деліберативних структур і повної самостійності юридичної легітимності, а помірно-раціональні суспільства, своєю чергою, особливо потребують таких структур і характеризуються відсутністю достатнього рівня рефлексії. Для помірно-іраціональних суспільств характерна наявність сугестивних механізмів легітимації. Ультра-іраціональні суспільства мають чітко вибудовану систему сугестивних механізмів легітимації влади і права, тому не мають потреби ані в рефлексії, ані в делібератії.

Вебер М. у своїх роботах описував наведені вище типи як найтипівіші, за допомогою яких цілком реально оцінити ті чи інші конкретні перехідні процеси та тенденції в тих чи інших правових системах [9, с. 152].

Говорячи про вирішення проблеми легітимації в сьогоденних реаліях та її подальший аналіз, варто зауважити, що в контексті всього сказаного легітимність права можна сприймати як маркер виконання тим чи іншим правовим приписом свого конкретного призначення, іншими словами – його практичної ефективності. Ефективність у такому випадку нерозривно пов'язана з обміном інформацією між суб'єктами в суспільстві. Це означає, що правова діяльність суспільства цілком може розглядатися як мережа, де люди обмінюються між собою інформацією.

Можна зробити висновок, що для вирішення досліджуваної проблеми передусім необхідно створити технологію ефективної взаємодії між суб'єктами суспільства, основою якої, на нашу думку, мають стати мовні акти.

Мовні акти не мають чіткої суб'єктивної підтримки з боку будь-якого авторитету. Їх безпосередньою підтримкою виступає так звана «мовна гра». Мовна гра – це певна взаємодія, в процесі якої певний знак отримує відповідне значення. Таке явище бере початок у початкових нормативно-ціннісних установках, деяких апріорних нормах.

Стосовно легітимності нормативно-правових актів, що приймаються органами публічної влади, необхідно зважати на провідну роль правової політики.

На думку Д. Мірошниченко, головним завданням правової політики є нормативно-правове забезпечення реформ, які проводяться в державі. Правова політика є могутнім засобом здійснення перетворень у суспільстві. Правова політика держави знаходить своє відображення в програмно-правових документах, проектах, концепціях, заявах, законодавчих актах, у тому числі тих, які стосуються правозастосовної сфери [7, с. 290].

У юридичній літературі є й інша позиція щодо проблематики співвідношення чинних юридичних приписів, неуклінного їх дотримання та якості, ефективності та легітимності останніх у суспільній свідомості. Так, для опису цих феноменів правового життя суспільства використовують категорію «легітимуючий потенціал громадянського суспільства».

П. Манжола, зазначає, що легітимуючий потенціал громадянського суспільства реалізується через механізм участі громадськості у процесі розробки та прийняття політичних рішень. За умов сучасної системи непрямої демократії потреби та інтереси громадян не можуть бути відображені повною мірою. Результативність взаємодії населення й держави, а отже, й зростання легітимності влади безпосередньо залежить від рівня інституалізованості суспільно-політичної діяльності громадян, що, у свою чергу, можуть забезпечити інститути громадянського суспільства [8, с. 10].

З нашої точки зору, тут йдеться не стільки про «гуманізм» і «гуманність права», скільки про його легітимність. Тому в питаннях адекватності права суспільним запитам таку категорію як легітимність намагаються взагалі не вживати, використовуючи (причому часто не до місця) такі заміщення, як гуманність, демократичність тощо. Але

потрібно розуміти, що мислячи замісними категоріями, дослідник навряд чи зможе дістатися до суті реальних соціальних проблем.

Наразі вітчизняні правознавці дійшли висновку, що режим законності повинен доповнюватися легітимністю, адже в будь-якому іншому випадку виконання законів перетворюється на формальність, певний абстрактний ідеал.

Слід зазначити, що сама по собі легітимність права в державі відображає той факт, наскільки держава, її інститути та система законодавства відповідають вимогам, інтересам і потребам суспільства. Тому застосування поняття «легітимність» до об'єктивних процесів розвитку права є не зовсім коректним. Іншими словами, термін «легітимність права» має евристичне значення тільки в рамках нормативного праворозуміння, в контексті якого він відображає легальність (законність) правової політики та юридичної діяльності [11, с. 58].

Водночас, з позиції соціологічного праворозуміння подібне формулювання втрачає свій пізнавальний статус, оскільки легітимізація об'єктивних процесів розвитку права видається абсурдною. Навіть у тих дослідженнях, у змісті яких йдеться про легітимацію права, мається на увазі, здебільшого, легітимність правової політики, пов'язана із забезпеченням режиму законності та правопорядку.

Однак потрібно усвідомлювати, що оскільки основою будь-якої легітимності є відповідність чинного права культурно-ціннісній концепції конкретного суспільства, то й загальної стратегії легітимації для всіх видів суспільств знайти неможливо.

Висновки. У рамках легітимації чинного законодавства в Україні необхідно створити ефективний нормативно-правовий простір, який має спиратися на адекватне законодавство, відповідне сьогднішнім реаліям. Для того, щоб домогтися формування такого нормативно-правового поля, необхідно провести аналіз потреб суспільства та виробити систему оперативного реагування на проблеми, що з'являються в соціумі. Можна зробити висновок, що кожен документ повинен оцінюватися з боку експертів з метою усунення будь-яких протиріч і пошуку оптимально можливого смислового наповнення. Це наповнення має відповідати кільком критеріям, серед яких можна назвати відповідність документа принципам рівності, відповідність цінностям комунікативної сфери, а також наявність гарантій виконання припису.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гегель В. Ф. Основи філософії права, або природне право і державознавство. Київ : Юніверс, 2000. 336 с. URL: https://hromadolib.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/12/hegel_2000_grundlinien.pdf
2. Sadurski Wojciech, Sevel Michael (eds.). Legitimacy: The State and Beyond. Oxford University Press, 2019. 255 p.
3. Scholte, Jan Aart, and Jonas Tallberg, 'Theorizing the Institutional Sources of Global Governance Legitimacy', in Jonas Tallberg, Karin Bäckstrand, and Jan Aart Scholte (eds), *Legitimacy in Global Governance: Sources, Processes, and Consequences* (Oxford, 2018; online edn, Oxford Academic, 23 Aug. 2018), <https://doi.org/10.1093/oso/9780198826873.003.0004>.
4. Левчук І. І. Легітимність влади як детермінанта соціально-політичного порядку. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 12. С. 174 – 182.
5. Мельниченко В. І. Інституційний розвиток держави : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ : НАДУ, 2014. 200 с.
6. Rasmussen D. M. Legitimacy, sovereignty, solidarity and cosmopolitanism: On the recent work of Jürgen Habermas. *Philosophy and Social Criticism*. 2014. № 40. P. 13 – 18.
7. Мірошниченко Д. Правова політика як елемент правової системи в умовах модернізаційних процесів // *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку* : зб. наук. ст. за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права (м. Харків, 24 квіт. 2018 р.) Харків, 2018. С. 289 – 294.
8. Манжола П. Г. Роль громадянського суспільства у легітимації політичної влади в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. Київ, 2009. 18 с.
9. Вебер М. Господарство і суспільство / пер. з нім. М. Кушнір. Київ : Всесвіт, 2013. 1112 с.
10. Філософсько-психологічні проблеми соціальної взаємодії в системі сучасного управління : монографія / за заг. ред. Н. Г. Діденко. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 194 с.
11. Ковальчук В. Б. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та державної влади в процесі демократичної легітимації : монографія. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 267 с.